

Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів при підготовці до семінарського заняття із „Соціології“.

Тема : Методи збору соціологічної інформації

1. Актуальність теми

Ознайомлення студентів з основними методами збору соціологічної інформації є завершальною, підсумковою темою курсу, яка змістовно і дидактично пов'язана з попереднім матеріалом.

Характерними ознаками соціології та медичної соціології як *науки* є застосування систематичних методів емпіричного дослідження, “аналіз даних та оцінка теорії у світлі доказів та логічної аргументації” (1, С.28).

Використання соціологічної і медико-соціальної інформації дає можливість більш глибоко і всебічно досліджувати проблеми медицини та охорони здоров'я як на макрорівні, так і на рівні окремої лікарні, поліклініки, відділення тощо. Це має важливе значення для подальшого розвитку теорії соціології та соціології медицини, наукового обґрунтування рекомендацій для управлінських, адміністративних органів всіх рівнів з метою підвищення якості медичної допомоги, удосконалення системи охорони здоров'я.

Крім того за родом майбутньої професійної діяльності студенти можуть стикнутися з необхідністю у певній інформації про думку, мотиви, настрої, установки та особливості поведінки будь-якої частини населення. Навіть якщо вони виступатимуть у ролі замовника необхідно знати загальні правила і принципи, що дозволяють оцінювати можливості й обмеження застосування методів соціологічного і медико–соціологічного дослідження.

Вищезазначене зумовлює актуальність теми у теоретичному і практичному відношенні.

2. Навчальні цілі заняття:

- розуміння суті соціологічного дослідження, його ролі у сучасному соціологічному і медико-соціологічному пізнанні;
- засвоєння специфіки кількісного і якісного підходів у соціологічному дослідженні;
- знання основних методів збору соціологічної інформації;
- вміння пояснити переваги та недоліки існуючих методів збору соціологічної та медико-соціологічної інформації;
- формування вміння проаналізувати особливості застосування основних методів соціологічних досліджень у сфері медицини та охорони здоров'я.

3. Виховні цілі:

Оскільки проведення соціологічного дослідження як і професійна діяльність лікаря, ґрунтуються на взаємодії з людьми, існують фундаментальні підходи, які об'єднують медичну етику та етику дослідження. В зв'язку з цим в процесі вивчення теми суттєве значення має розуміння студентами важливості формування таких особистісних рис як делікатність, комунікабельність, вміння завойовувати довіру і повагу людей, що вкрай важливо для результативної роботи і лікаря, і соціолога. Необхідно сприяти усвідомленню студентами основ дослідницької етики: принципів об'єктивності, неупередженості, інтелектуальної чесності, збереження конфіденційності інформації, неприпустимості зашкодження інтересам людини, поваги до людської гідності, що матиме важливе значення для майбутньої професійної діяльності студентів.

4. Завдання для самостійної праці під час підготовки до заняття

4.1. Теоретичні питання до заняття:

1. Соціологічні дослідження як інструмент пізнання соціальної реальності.

1.1. Поняття соціологічного дослідження.

1.2. Види соціологічних досліджень

1.3. Основні етапи процесу дослідження.

2. *Методи соціологічного дослідження.*

2.1. Поняття методу соціології та медичної соціології.

2.2. Кількісні та якісні методи соціологічного дослідження.

2.3. Основні методи збирання соціологічної та медико-соціологічної інформації.

4.2. *Зміст теми*

Соціологічне дослідження – це система логічно послідовних методологічних, методичних і організаційних процедур, пов’язаних між собою єдиною метою: отримати достовірну інформацію про ті соціальні явища або процеси, що вивчаються, про тенденції або суперечності їх функціонування і розвитку, щоб ці дані могли бути використані в практиці соціального управління різноманітними галузями суспільного життя (12, С.12).

Таблиця № 1

	Критерії класифікації	Види дослідження
1.	Рівень наукового знання	Теоретичні, емпіричні.
2.	Орієнтація дослідження	Фундаментальне: побудова теорії, аналіз соціальних закономірностей, тенденцій. Прикладне: розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення конкретних соціальних об’єктів. Комплексне: поєднує фундаментальність та прикладні завдання.
3.	Предмет дослідження	Соціологічні, комплексні (медико-соціальні, соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-психологічні тощо).
4.	Характер поставлених цілей і завдань	Пошукове: пошук дослідницьких проблем.

		<p>Пілотажне: апробація методик, інструментарію.</p> <p>Описове: опис структурних елементів об'єкту.</p> <p>Експериментальне: виявлення причинно-наслідкових зв'язків.</p> <p>Прогностично-інженерне: складання прогнозів, програм вдосконалення.</p>
5.	Ставлення до об'єкта дослідження	<p>Многографічне: об'єкт досліджується як представник класу подібних об'єктів.</p> <p>Порівняльне: порівняння різних об'єктів, або тих же в різний час.</p> <p>Панельне: два та більше разів, вибірку сукупність складають ті ж особи.</p> <p>Трендові: два та більше разів без вимоги збереження попередньої вибірки.</p>
6.	Масштаб дослідження	Міжнародні, загальнонаціональні, регіональні, місцеві.

У проведенні соціологічного дослідження можна виділити три основні етапи: *підготовчий, польовий, результуючий*, який відрізняються за характером завдань дослідницької роботи. (див. рис. № 1).

Рис. № 1. Основні етапи процесу дослідження

Програма соціологічного дослідження – це стратегічний науковий документ, що вміщує методологічні та процедурні передумови наукового пошуку.

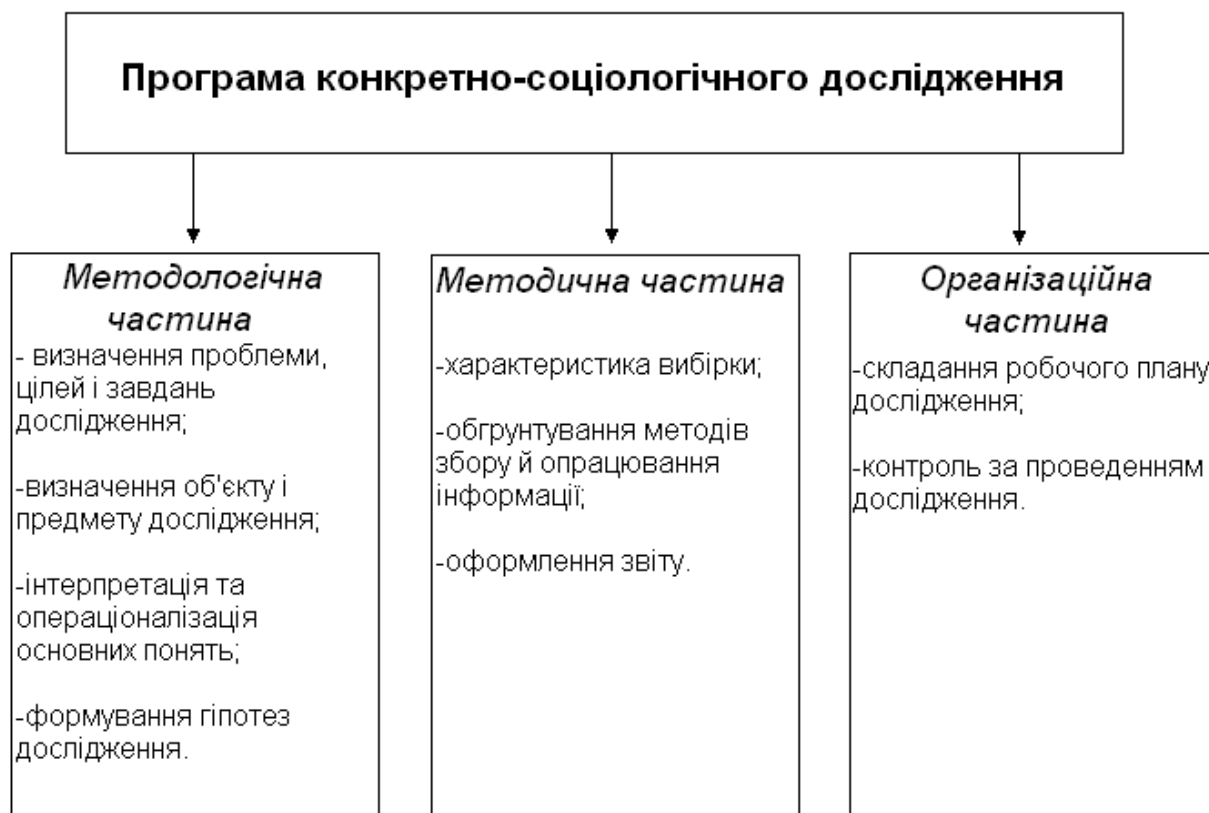

Рис. № 2. Структура програми соціологічного дослідження.

Основні терміни та поняття

Методологія – сукупність процесів вироблення соціологами абстрактного образу проблемної ситуації, що вивчається.

Проблема – реальна ситуація, що містить соціальне протиріччя і вимагає цілеспрямованих дій для вирішення.

Мета дослідження – те, заради чого, проводиться дослідження.

Завдання дослідження – логічні етапи досягнення мети дослідження.

Об'єкт дослідження – частина об'єктивної соціальної реальності, на яку спрямований процес пізнання.

Предмет дослідження – найбільш значущі з теоретичної або практичної точки зору особливості характеристики об'єкта, які потребують вивчення (наприклад, об'єкт – трудовий колектив лікарні, предмет – соціально-психологічний клімат в колективі тощо).

Теоретична інтерпретація – з'ясування змісту понять, які є ключовими у дослідженні.

Емпірична інтерпретація (операціоналізація) дозволяє зафіксувати та заміряти емпіричні якості та властивості об'єкту за допомогою об'єктивних та суб'єктивних показників.

Гіпотеза – наукове припущення про причини та фактори, механізми функціонування та розвитку, що визначають характер явища яке вивчається.

Методика – послідовна і взаємопов'язана сукупність прийомів, способів становлення конкретних соціальних чинників і засобів отримання й обробки первинної соціологічної інформації.

Генеральна сукупність – це обмежений у просторі (територіально) і в часі об'єкт дослідження, на який розповсюджуються висновки соціологічного аналізу.

Вибіркова сукупність – це певне число елементів генеральної сукупності, що відібране за суворими правилами і вміщує в собі її (генеральної сукупності) основні якісні характеристики, контрольні ознаки.

Метод соціології та медичної соціології (грец. *methodos* – шлях до чогось) – спосіб отримання вірогідних соціологічних і медико-соціологічних знань; сукупність застосовуваних прийомів, процедур і операцій для емпіричного і теоретичного пізнання соціальної реальності.

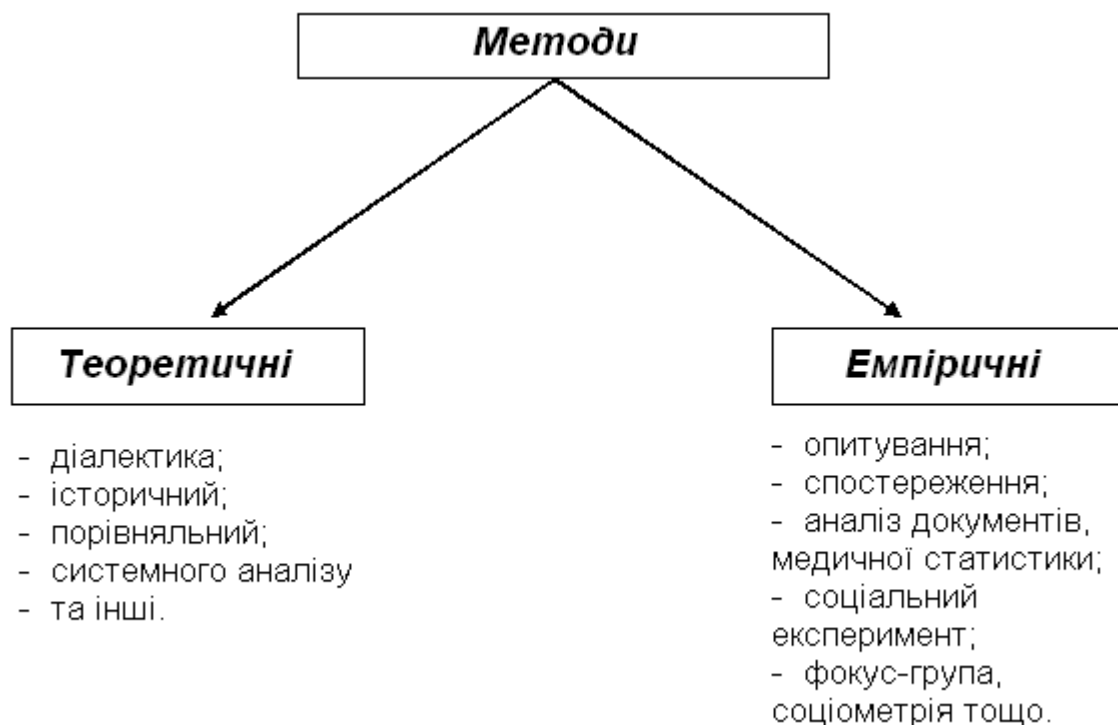

Рис. № 3. Методи соціологічного дослідження

Використання теоретичних методів забезпечує необхідний науковий рівень дослідження.

Емпіричні методи соціологічного дослідження використовують для збирання, нагромадження необхідної інформації про кількісні та якісні характеристики об'єкта дослідження, проведення достовірного аналізу соціальних і медико-соціальних проблем.

В соціології та медичній соціології існує два головні класи методів збору соціологічної інформації: кількісні та якісні.

Питання про використання та можливість цих двох груп методів пов'язане з розумінням самого предмету соціології: або це наука, що спрямована на дослідження надіндивідуальних структур, що складають суспільство, або вона вивчає повсякденне життя та ті смисли, які люди

надають своїм діям. В першому випадку доцільним є використання кількісних методів збору інформації, в другому – якісних.

Метод опитування – спосіб отримання відомостей про досліджуваний об’єкт шляхом ведення діалогу (комунікації) між дослідником та респондентом за допомогою запитань та відповідей на них в усній та письмовій формі.

Опитування – незамінний прийом отримання інформації про суб’єктивний світ людей, їх схильності, мотиви діяльності, думки (23).

При опитуванні соціолог отримує інформацію в процесі спілкування з особами, які приймають участь в процесах, що досліджуються. Ця інформація відбиває реальність. Це найбільш універсальний метод. Він дає можливість отримання різноманітної інформації про об’єктивні та суб’єктивні характеристики респондентів в минулому, теперішньому та майбутньому, про різні сфери діяльності, в які включений респондент. Головним недоліком методу є труднощі з оцінкою об’єктивності змісту інформації, її достовірності, надійності.

Таблиця № 2

Метод опитування	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Можливість охоплення масової аудиторії. • Дозволяє отримати первинну інформацію про мотиви, орієнтації, цінності об’єкта. • Гнучкість методу, можливість корекції, порівняння відповідей респондентів. • Можливість повторних досліджень об’єкта. 	<ul style="list-style-type: none"> • При високому рівні стандартизації питань, масовості опитування можливо нівелювання індивідуальних особливостей респондентів, отримання поверхової інформації. • Можливість отримання недостовірної інформації, оскільки респонденти можуть повідомляти про удавані, а не справжні свої думки, переконання.

Основними класами опитувальних методів є інтерв'ю та анкетування, які мають свої різновиди.

Інтерв'ю – отримання інформації про досліджуваний об'єкт шляхом прямого контакту дослідника з респондентом, бесіди, проведеної за певним планом.

Таблиця № 3

Різновиди інтерв'ю

	Критерій класифікації	Вид інтерв'ю
1.	За стратегією та технікою проведення	<i>Вільне</i> (нестандартизоване) – бесіда, що проводиться за загальною програмою, без строгої деталізації питань. <i>Стандартизоване</i> (формалізоване) – бесіда, що проводиться за жорстко фіксованому питальнику. <i>Напівстандартизоване</i> – поєднує особливості вільного і формалізованого.
2.	За способом організації	<i>Індивідуальне</i> інтерв'ю. <i>Групове</i> інтерв'ю.
3.	За глибиною аналізу проблеми	<i>Панельне</i> – повторне опитування з тих же самих питань тих же самих респондентів через певні проміжки часу. <i>Клінічне</i> – інтерв'ю, що орієнтоване на отримання глибокої інформації про факти, події, мотивації, оцінки респондентів. <i>Фокусоване</i> – збір інформації з суто конкретних питань.
4.	За типом респондентів	Інтерв'ю з експертами. Інтерв'ю з пересічними респондентами.

Анкетне опитування – метод опитування, який передбачає жорстко фіксований порядок, зміст і форму питань, чіткі форми відповіді.

Анкета – певним чином структурно організований набір питань, які змістовно і логічно пов'язані з завданнями дослідження.

Структура анкети зазвичай складається з блоків питань, що розташовуються у наступній послідовності:

– *Вступ* (інформація про мету дослідження, правила заповнення тощо);

– *Основна частина:*

а) питання про факти, події;

б) найбільш складні питання;

в) найбільш делікатні питання;

– *паспортичка* (стать, вік, професія, освіта та інші дані респондента).

Різновидом методів опитування є *соціометричне опитування*.

Соціометричний метод застосовується на рівні мікросоціології, на стику соціології та соціальної психології і пов'язаний із вивченням міжособистісних стосунків у малих соціальних групах: академічних групах, відділеннях лікарень поліклінік, бригадах, малих підприємствах тощо.

Метод спостереження – загальнонауковий метод емпіричного дослідження. В соціології застосовується переважно для збору та найпростішого узагальнення соціальної інформації. Одиницями інформації тут є зафіксовані акти вербальної або невербальної (реальної) поведінки. Головною особливістю методу спостереження є безпосередній зв'язок дослідника з об'єктом.

Різновиди спостереження:

– включене та невключене спостереження;

– відкрите та інкогніто;

– польове та лабораторне;

– стандартизоване та нестандартизоване.

Таблиця № 4

Метод спостереження	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Оперативність отримання інформації. • Відносна дешевизна, не потрібен складний Інструментарій. • Можливість використання в пошукових дослідженнях. • Спостереження може бути складовою частиною інших методів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Локальність спостережувальних явищ. • Як правило, неможливі повторні спостереження подій, що досліджуються. • Інформація переважно про дії людей, а про цілі, мотиви, цінності її практично немає. • Перекручування даних через спостережуване “зараження” стереотипами групи, що спостерігаються.

Метод аналізу документів – один з основних методів отримання інформації про соціальну реальність, що зафіксовано у різних документах.

Виділяють:

- якісний (традиційний) аналіз документів;
- кількісний (контент) аналіз документів.

Метод аналізу документів характеризується, в першу чергу, тим, що документальна інформація має вторинний характер. Вона дана в тому вигляді, який представляється потрібним автором документа. В цьому випадку позитивним є стан об’єкту, що досліджується, можливість його повторного аналізу. Недоліки методу пов’язані з можливістю викривлення інформації та пасивним характером самого дослідження.

Таблиця № 5

Метод аналізу документів	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Стабільний стан об'єкта дослідження, можливість повторного звернення до об'єкта. • В об'єкті міститься не тільки інформація, а й ставлення авторів до неї. • Інформація упорядкована, структурована, узагальнена. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження носить пасивний характер, оскільки дослідник не має контакту з реальністю. • Висновки дослідження будуються на підставі вторинної інформації. • Мова документа не збігається з мовою дослідження, тому можливий "камуфляж" форми документа.

Важливе значення для отримання медико-соціальної інформації має аналіз документів медичної статистики. Проте медична статистика, яка складається на основі звернення пацієнта до лікаря, не може надати повної картини оцінки здоров'я населення. Тому важливе значення має комбіноване використання різноманітних методів збору інформації. Соціологічні дослідження проблем здоров'я дозволяють характеризувати і тих респондентів, які не звертаються до лікарів, але мають відхилення у здоров'ї.

Метод соціального експерименту використовується в соціології та медичній соціології для поглибленого аналітичного вивчення об'єкту соціальної реальності шляхом цілеспрямованого впливу на нього контрольованими чинниками.

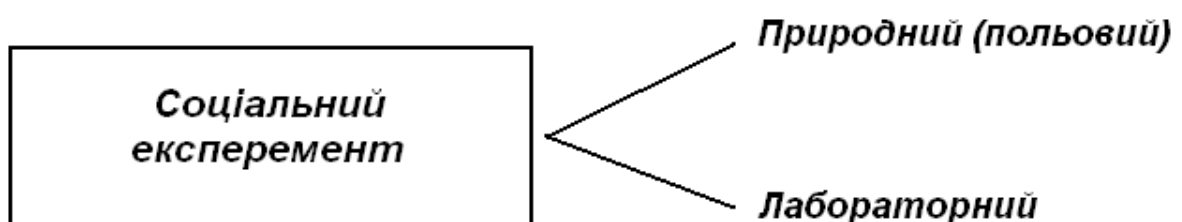

Рис. № 4. Види соціального експерименту

Природний (польовий) експеримент проводиться в реальній обстановці, спеціально експериментальні умови не порушують звичайного перебігу подій.

Лабораторний експеримент проводиться в штучних умовах. Одним із перших лабораторний експеримент запровадив видатний фізіолог, психіатр, невропатолог Володимир Михайлович Бехтерев (1857 - 1927), розпочавши дослідження ефективності груп діяльності. За допомогою використання методу лабораторного експерименту, В.М. Бехтерев довів, що точність сприймання, продуктивність пам'яті, спостережливість індивідів, що реалізують спільну діяльність у групах, вища, ніж при самостійній роботі.

Як і інші методи, метод експерименту має свої особливості застосування, переваги та недоліки.

Таблиця № 6

Метод соціального експерименту	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>

<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечує отримання інформації завдяки впливу на об'єкт дослідження чинників, які управляються та контролюються. • Дозволяє створювати сконструйовану модель соціального процесу й перевіряти її раціональність та доцільність. • Надає можливість використовувати сучасну оргтехніку та дослідницькі технології. 	<ul style="list-style-type: none"> • Неможливість повної аналогії соціального експерименту з соціальною реальністю. • Відносно великі витрати коштів та часу на проведення експерименту. • Ситуація експерименту може вплинути на відповіді і поведінку досліджуваних.
--	---

Існують і складні, комбіновані методи, які мають застосування в соціології та медичній соціології.

Фокус-групи (групова дискусія) – спосіб виявити розбіжності у розумінні певної проблеми групами людей. Соціолог отримує інформацію в ході групової дискусії. Цей метод дозволяє не просто виявити розбіжності в розумінні деякої проблеми, але й визначити джерело цих розбіжностей.

Для реалізації цього метода формується декілька фокус-груп (8-12 чоловік), в яких проводиться обговорення досліджуваної проблеми, а також шляхи її вирішення. Процесом обговорення керує модератор, поведінка членів групи (як реальна, так і вербальна) фіксується за допомогою відеозапису. Після завершення матеріали аналізуються і готується відповідний документ.

Кейс-стаді – глибинне дослідження унікального об'єкту в сукупності його взаємозв'язків. Об'єктом аналізу виступає один об'єкт, тому висновки у більшості випадків мають природний характер. Об'єктом дослідження можуть бути соціальні групи чи організації, доступ дослідника до яких утруднений, в силу певних обставин (наприклад релігійні групи, підрозділи адміністрації, тощо). В медичній соціології цей метод може бути застосований, наприклад, для глибинного вивчення деяких девіантних груп

(наркомани, токсикомани), способу життя молодіжних угруповань делінквентної спрямованості тощо.

Біографічний метод – сукупність різних способів отримання даних про “особистісну історію” індивіда, ґрунтується на вивченні як вербальної інформації (інтерв’ю), так і письмової інформації (біографії, офіційні, сімейні документи і матеріали). Орієнтованість цього методу на вивчення індивідуальних переживань та вражень респондента зумовлює широкі можливості його використання в соціології медицини (наприклад, при дослідженні “внутрішньої картини” здоров’я або хвороби, пояснення етіології відчуття стресу, депресії, втрати контролю тощо).

Використання різноманітних методів в залежності від цілей і завдань дослідження, їх можливе комбінування сприяє отриманню більш повної, достовірної інформації, що має важливе значення для вирішення сучасних проблем і перспектив розвитку системи охорони здоров’я в Україні.

Темати доповідей (рефератів)

1. Соціологічне та медико-соціальне дослідження.
2. Історія емпіричних досліджень у галузі медицини та охорони здоров’я.
3. Застосування кількісних та якісних методів у дослідженні проблеми здоров’я.
4. Методи дослідження самозбережуючої поведінки сучасної молоді.
5. Соціометричний метод.
6. Роль масових опитувань у вирішенні проблем медицини та охорони здоров’я.
7. Розвиток емпіричної соціології, медико-соціальних досліджень в Україні.

Матеріали контролю для підготовчого етапу заняття:

Тести

Приклад:

1. Метод отримання інформації про зміну соціального об'єкту в результаті цілеспрямованого впливу на нього контрольованими чинниками:

- А.) Соціальний експеримент;
- Б.) Спостереження;
- В.) Опитування;
- Г.) Аналіз документів;

Вірна відповідь: А.

2. Розташуйте блоки питань анкети у вірному порядку:

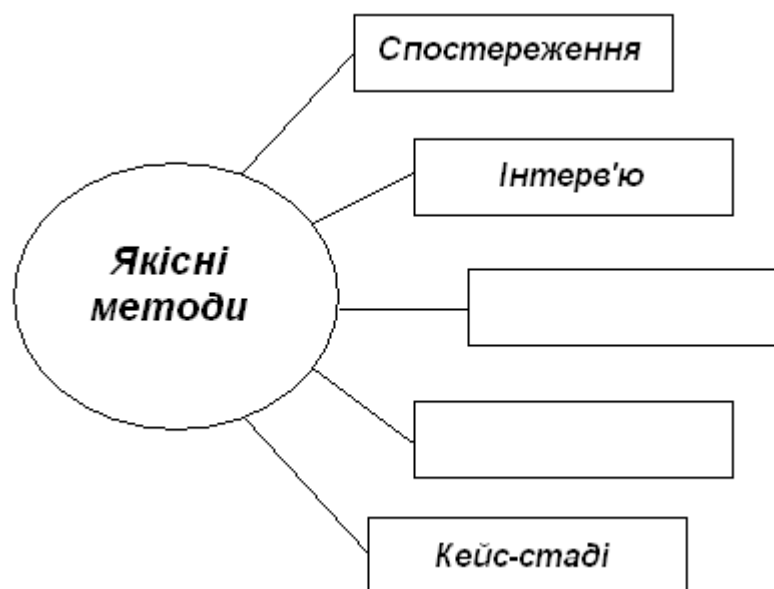
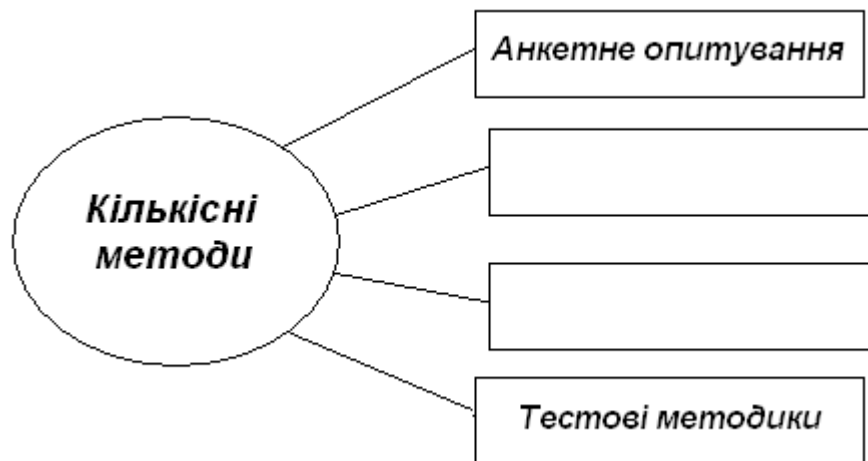
- А.) Демографічна частина;
- Б.) Найбільш складні питання;
- В.) Питання про факти;
- Г.) Вступ;
- Д.) Найбільш делікатні питання;

Вірна відповідь: Г, В, Б, Д, А.

Основна частина заняття

Завдання:

1. Охарактеризуйте основні етапи проведення соціологічного дослідження.
2. Поясніть значення програми як основного наукового документа дослідження, відмінності між її методологічною і методичною частинами.
3. Проведіть порівняльний аналіз кількісних та якісних методів.
4. У нижченаведених схемах допишіть деякі пропущені кількісні та якісні методи.

5. За інформацією МОЗ України понад 20 тисяч молодих людей в нашій країні вживають наркотики. Запропонуйте гіпотези конкретно-соціологічного дослідження причин пояснення цього явища.

6. Сьогодні методиками опитування користуються представники різних професій: лікарі, педагоги, журналісти тощо. Поясніть, чим, на Ваш погляд, відрізняється застосування методу опитування при проведенні соціологічного дослідження від використання його у професійній діяльності лікаря?

7. В чому, на Вашу думку, полягають можливі морально-етичні проблеми, що пов'язані з проведенням соціологічних досліджень в медицині?

8. Дайте характеристику методу аналізу документів, його різновидів і поясніть особливості його застосування в сфері медицини та охорони здоров'я.

9. Поясніть, яке значення має проведення соціологічних досліджень для поліпшення якості медичної допомоги, вдосконалення системи охорони здоров'я.

Контрольні питання

1. Що таке соціологічне дослідження?
2. Які методи соціологічного дослідження Ви знаєте?
3. Які кількісні методи соціологічного дослідження Ви знаєте?
4. В чому полягає специфіка соціологічного опитування?
5. Які правила складання анкети?
6. Які Ви знаєте види опитувань?
7. Які особливості застосування методу спостереження Ви можете назвати?
8. Чим відрізняється традиційний метод аналізу документів і контент-аналіз
9. Які можливості застосування експерименту в соціології та медичній соціології?
10. Де використовуються результати досліджень громадської думки?

Матеріали контролю для заключного етапу

Експрес-опитування:

Приклад:

1. Що таке вибірковий метод?

Відповідь: *вбірковий метод – це метод, який дозволяє на основі опитування невеликої кількості людей виявлення даних для великої сукупності.*

2. Які питання входять до демографічного блоку анкети?

Відповідь: *Питання про вік, стать, освіту респондента та інші статусні питання, які визначаються завданнями дослідження.*

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. – К., 1999.
2. Городяненко В.Г. Социологический практикум. Учебно-методическое пособие. – К., 1999.
3. Дмитриева Е.В. Социология здоровья: Методологические подходы и коммуникационные программы. – М., 2002.
4. Жоль К.К. Соціологія: Навчальний посібник. – К., 2005.
5. Как провести социологическое исследование. – М., 1990.
6. Кравченко А.И. Социология – М., 2006.
7. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. – М., 1989.
8. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія : Базовий курс: Підручник. – К., 2005.
9. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Гринчук А.В. Соціологія: Підручник для дистанційного навчання. – К., 2005.
10. Масионис Дж.. Социология. – Сп.б., 2005.
11. Немировский В.Г. Общая социология: учебное пособие. Ростов-на-Дону, 2004.
12. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій. – К., 1996.

13. Попова І.М. Соціологія. Пропедевтичний курс. – К., 1996.
14. Практикум з соціології: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / За редакцією В.М.Пічі. – Львів, 2004.
15. Решетников А.В. Социология медицины (Введение в научную дисциплину): Руководство. – М., 2002.
16. Соціологія: Підручник / За ред. В.П.Андрущенка. – К. – Харків, 1998.
17. Соціологія: Навчальний посібник/ За заг ред. І.Р.Байрака. – К., 2005.
18. Соціологія: Підручник / За ред. В.Г.Городяненка. – К., 1999.
19. Соціологія: Підручник / За ред. В.М.Пічі. – Львів, 2004.
20. Тихонов О. Програма курсу “Методологія і методи соціологічних досліджень” // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2003. – № 3.
21. Хабибуллин К.Н. / Медицинская социология. Учебное пособие. – СПб., 2000.
22. Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. Конспект. Випуск 6. – Львів, 1996.
23. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М., 1987.